

Litteraturgranskningar

KAZUKI IWANAGA: *Images, Decisions and Consequences in Japan's Foreign Policy*. Lund Political Studies 80. Lund 1993: Lund University Press.

Avhandlingens innehåll

Den statsvetenskapliga forskningen kring internationell politik ägnade under många år endast begränsad uppmärksamhet åt psykologiska och kognitiva faktorer betydelse för utrikespolitiskt beslutsfattande. Enskilda beslutsfattarens verklighetsuppfattningar och världsbilder ansågs inte ha någon större förklaringskraft med avseende på staters utrikespolitiska agerande.

Anledningen till att de psykologiska faktorerna fick en sådan styvmoderlig behandling kan spåras i den realistiska skolans hegemoni inom ämnesområdet internationell politik. Utifrån grundantagandet att stater kan betraktas som enhetliga och värde-maximerande aktörer med makt och säkerhet som främsta målsättningar fanns det inte mycket utrymme åt de enskilda beslutsfattarnas perceptioner och verklighetsuppfattningar. Det var först i samband med den s k "behavioristiska revolutionen" på 1960-talet som det blev allmänt accepterat att beakta betydelsen av psykologiska faktorer vid studiet av internationell politik och internationella relationer (Little-Smith 1988:1).

Kazuki Iwanagas doktorsavhandling "*Images, Decisions and Consequences in Japan's Foreign Policy*" tar sin utgångspunkt i en analysmodell kring utrikespolitiskt beslutsfattande som lanserades av Michael Brecher i slutet av 1960- och början av 1970-talet. Modellen gör anspråk på att länka samman de enskilda beslutsfattarnas verklighetsuppfattningar och värderingar med den strukturella omgivning som beslutssituationen utspelas i (Brecher et al 1969, Brecher 1974).

Syftet med Kazuki Iwanagas avhandling är, för det första, att med hjälp av Brechers analysmodell ge en tillräcklig och systematisk förklaring till Japans utrikespolitiska agerande sedan 1945. Det

andra syftet är att bidra till teoriutvecklingen inom ämnesområdet genom att testa och generera hypoteser kring utrikespolitiskt beslutsfattande.

Författaren genomför fyra olika fallstudier kring relevanta beslut i Japans utrikespolitik under efterkrigstiden. Det första fallet utgörs av beslutet (eller snarare besluten, eftersom vi har att göra med flera enskilda beslut inom samma fråga, ett s k "beslutskluster") från 1953 och 1954 att sluta avtal med USA om Mutual Security Assistance, den s k "MSA-överenskommelsen". Fallstudie två behandlar Japans beslut från 1955 att påbörja direkta förhandlingar med Sovjetunionen om ett bilateralt fredsavtal samt beslutet från 1956, då de påbörjade förhandlingarna hade hamnat i ett dödläge, att premiärminister Hatoyama skulle resa till Moskva för att försöka nå fram till en lösning.

Den tredje fallstudien utgörs av tre beslut kring de amerikansk-japanska säkerhetsrelationerna. Två av dessa beslut är från 1958, då Japan eftersträvade en revision av den amerikansk-japanska säkerhetspakten och utformade ett förslag till ändring som också överlämnades till USA. Det tredje beslutet är från 1970 då Japan beslöt att låta rådan- de avtal med USA fortsätta automatiskt. Fallstudie fyra, slutligen, behandlar Japans relationer till Kina. För det första, det japanska beslutet 1971 att ställa sig som medsponsor till ett resolutionsförslag i FN:s generalförsamling, ett förslag med innebörden att frågan om Taiwans utslutande ur generalförsamlingen skulle behandlas som en "viktig fråga" och därmed erfordra 2/3 majoritet. För det andra, beslutet från 1972 att premiärminister Tanaka skulle besöka Folkrepubliken Kina för att främja utvecklandet av de diplomatiska relationerna med Peking.

Författaren identifierar tidigt fyra analysnivåer där förklaringsvariabler till Japans agerande kan påfinnas. Dessa fyra analysnivåer är *det internationella systemet, det regionala systemet, den nationella nivån* samt *den individuella beslutsfattaren*. Ett teoretiskt grundantagande i avhandlingen

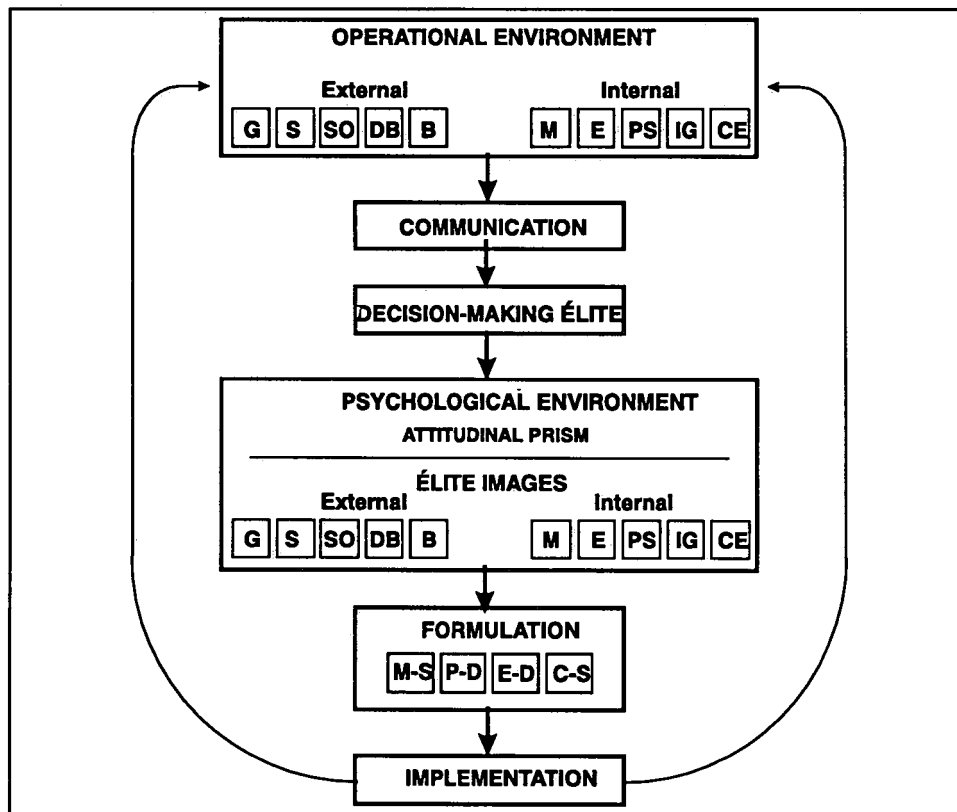
är att ingen av dessa nivåer i sig själv är tillräcklig för att förklara Japans utrikespolitiska agerande. I stället, menar författaren, krävs det en analysmodell som länkar samman variabler från samtliga fyra analysnivåer.

Den analysmodell som används i avhandlingen (se figur 1) utgår från den s k "operational environment", "den operationella omgivningen" som betyder ungefär "den struktur, den omgivning" som beslutsprocessen äger rum i. Denna "operationella omgivning" är uppdelad i *externa* och *interna* variabler. De externa variablerna utgörs av det internationella systemet, det regionala system där staten är en del, andra regionala system, statens bilaterala relationer till stormakterna samt statens övriga bilaterala relationer. De interna va-

riablerna i "the operational environment" utgörs av militär kapacitet, ekonomisk kapacitet, politisk struktur, intressegrupper samt "konkurrerande eliter".

"The psychological environment" kan beskrivas som den kognitiva eller den perceptiva motsvarigheten till "the operational environment", d v s hur beslutsfattarna *uppfattar* situationen, beslutsfattarnas bild av det som i modellen kallas "operational environment".

"The psychological environment", består av två komponenter. För det första ett *prisma* som filtrerar den inkommande informationen och ordnar den i beslutsfattarens tankevärld. För det andra, beslutsfattarens *image*, som utgörs av beslutsfattarens perceptioner av den externa och den interna

Figur 1. Analysmodellen.

G = Global System; S = Subordinate System; SO = Other Subordinate System; DB = Dominant Bilateral Relations; B = Bilateral Relations; M = Military Capability; E = Economic Capability; PS = Political Structure; IG = Interest Groups; CE = Competing Élites. Issue Areas: M-S = Military-Security; P-D = Political-Diplomatic; E-D = Economic-Developmental; C-S = Cultural-Status.

omgivningen. Imagen kring dessa faktorer skapar en sammanhållen världsbild som sedan ligger till grund för beslutsfattandet.

Analysmodellen urskiljer *fyra olika sakområden* som utrikespolitiska beslut kan klassificeras efter. De fyra sakområdena är *militär säkerhet, politik-diplomati, ekonomi-utveckling* samt *kultur-och statusfrågor*. Av de fyra fall som studeras i avhandlingen är två att hänföra till kategorin militär säkerhet och två till kategorin politik-diplomati.

De fattade besluten skall sedan implementeras och i samband med detta förs en *feedback-effekt* in i modellen. Implementeringen av besluten får återverkningar på den operationella omgivningens externa och interna variabler och därigenom uppstår nya förutsättningar för nästföljande utrikespolitiska beslut.

Denna analysmodell tillämpar författaren på de fyra fallstudierna. För att förklara Japans agerande i de olika situationerna kartläggs, för varje enskilt fall, först den operationella omgivningen. Vilken var situationen i det internationella systemet, i de regionala systemen samt i Japans relationer till stormakterna och andra stater? Vilken var Japans militära och ekonomiska kapacitet? Vilken var den politiska strukturen och vilken roll spelade olika intressegrupper och konkurrerande eliter?

Därefter identifieras vilka beslutsfattare som var av störst betydelse i de olika fallen. Hur uppfattade dessa beslutsfattare den operationella omgivningen i termer av de externa och interna variablerna, dvs vilken var deras "psychological environment"? Hur var deras "mentala prismor", vilka väljer ut och sorterar inkommande information, utformade? Vilken var deras image, deras bild av världen, i de olika beslutssituationerna?

Med kunskap om beslutsfattarnas "psykologiska omgivning" kan vi förklara valet av handlingslinje i de olika beslutssituationerna. Genom att kartlägga hur de olika besluten genomförs och hur genomförandet påverkar den operationella omgivningen får vi också kunskap om förutsättningarna för de nästföljande beslutssituationerna.

Det material som ligger till grund för fastställandet av beslutsfattarnas psykologiska omgivning, dvs deras prisma och "image", är offentliga anföranden, parlamentsmaterial och ibland memoarer.

När författaren har tillämpat denna analysmodell på de fyra fallstudierna vill han gå ett steg vidare och bidra till teoriutvecklingen genom att använda resultaten från fallstudierna till att testa och generera hypoteser. Tillvägagångssättet blir att han prövar 15 av de totalt 48 hypoteser som Michael Brecher själv använde sig av i sin stora studie om israeliskt utrikespolitiskt beslutsfattande (Brecher 1974).

Hypoteserna kretsar kring tre teman. För det första *images flexibilitet och intensitet*. För det andra *images och behandling av inkommande information*. För det tredje *images och agerandemönster*, delvis kategoriserade efter sakområdena militär säkerhet och politik-diplomati. Exempel på hypotesernas utformning är att "en image's flexibilitet tycks stå i omvänt förhållande till dess intensitet" (s 316), att "beslutsfattarna uppfattar sina egna regioner som den systemnivå som mest direkt påverkar vitala säkerhetsfrågor" (s 325) samt att "politiska beslutsfattare tenderar att uppfatta vad de förväntar sig att uppfatta." (s 320).

Dessa 15 hypoteser prövas mot resultaten från de fyra fallstudierna. Utfallet av hypotestestningen blir något skiftande. Sju av hypoteserna får stort stöd i undersökningen, åtta av hypoteserna får endast svagt stöd. Sämst utfall får de hypoteser som berörde beslutsfattandet inom sakområdet "militär säkerhet". Författaren förklarar det svaga stödet för dessa hypoteser med att Japan inom just sakområdet "militär säkerhet" är ett särskilt "avvikande fall", beroende på att Japans nederlag i andra världskriget gav upphov till en "pacifistisk konstitution", starka anti-militaristiska stämningar och att Japan tvingades prioritera ekonomiska frågor lång tid efter krigsslutet.

Författaren använder också resultaten från fallstudierna till att formulera fem egna hypoteser. Dessa hypoteser uttalar sig bl a om den relativa betydelsen mellan externa och interna omgivningsvariabler i de olika sakområdena samt om i vilken utsträckning beslutsfattarna upplever krav från intressegrupper eller krav från konkurrerande eliter som mest relevanta, även där inom de olika sakområdena.

Vid sidan av dessa ur fallstudierna genererade hypoteserna avslutar författaren med att, utifrån resultaten, åter argumentera för fruktbarheten och betydelsen av att vid studiet av staters utrikespoli-

tiska agerande arbeta med förklaringsfaktorer på flera olika nivåer.

Forskningsproblemet

Författaren formulerar tydligt och explicit sina syften med avhandlingen. Avsikten är att förklara Japans utrikespolitiska agerande under efterkrigstiden genom att tillämpa Brechers analysmodell i fyra fallstudier kring några relevanta beslutssituationer. Avhandlingen skall dessutom bidra till teoriutvecklingen genom att testa och generera ett antal hypoteser.

En avgörande fråga blir då hur användbar Brechers modell är för att förklara staters utrikespolitiska agerande. En av de främsta svårigheterna med att använda Brechers analysmodell i förklarande syfte är att den är teorilös. Den uttalar sig inte om hur de olika delarna i modellen påverkar varandra. Vilken typ av "images", vilken typ av "prismer" är mer känsliga för vilken typ av influenser från den sk "operational environment"? Vilken typ av "images" leder till vilken typ av policyformulering? Vilka faktorer i den sk "operational environment" är mest betydelsefulla i olika beslutssituationer? Brechers modell uttalar sig inte om den typen av samband och gör heller inte anspråk på att uttala sig om dem. Men det medför också att den inte kan generera hypoteser och att den inte kan testas empiriskt. Analysmodellen blir mera av ett flödesschema som beskriver den politiska beslutsprocessen än som förklarar densamma.

Brechers modell måste tillföras teori utifrån för att kunna användas i förklarande syfte. Teorier som uttalar sig just om hur de olika komponenterna i modellen kan kategoriseras, vilka typer av "prismer" och "images" det finns, hur betydelsefulla olika faktorer i den "operationella omgivningen" kan vara i olika typer av situationer etc. Men någon sådan teorianslutning görs aldrig i avhandlingen.

Det finns en omfattande diskussion inom bl a statsvetenskapen, som författaren väljer att inte ges sig in i, huruvida kunskap om beslutsfattarens perceptioner och verklighetsuppfattningar också innebär att man kan förklara deras agerande. Om vi har full kunskap om det som i modellen kallas "psychological environment", har vi då bara be-

skrivit beslutsfattarens världsbild eller har vi också förklarat hans val av en viss handlingslinje?

Problematiken kan illustreras med ett välkänt exempel. Låt oss anta att alla amerikanska försvarsministrar under efterkrigstiden har betraktat världen på ungefär samma sätt, beroende på att de insocialiserats i sin byråkratiroll. Är då dessa försvarsministrars världsbild verkligen intressant som oberoende variabel? Har den någon reell förklaringskraft? Är inte beslutsfattarens världsbild snarare att beteckna som en mellanliggande variabel, där den "egentliga" förklaringen finns i vad det är som formar och orsakar beslutsfattarens världsbild? Den analysmodell som används i avhandlingen bygger på hur omvärlden uppfattas av de utrikespolitiska beslutsfattarna, men den behandlar inte vad som formar deras världsbild.

Begrepp och begreppsanvändning

En annan svårighet med den analysmodell som används är att den innehåller väldigt många komponenter och att kategorierna är så vida att de inrymmer nästan allting. Eftersom den inte heller uttalar sig om vilka komponenter som är mest betydelsefulla blir den svår att operationalisera och svår att använda i empirisk forskning.

I fallstudie II om Japans normalisering av de diplomatiska förbindelserna med Sovjetunionen i mitten av 1950-talet utpekar författaren t ex premiärminister Hatoyama som den som mer än någon annan låg bakom beslutet att normalisera sovjetförbindelserna. Hatoyamas "image" blir då viktig att mejsla fram och studera, eftersom det är den som ytterst förklarar hans val av handlingslinje.

Hur beskrivs då Hatoyamas "image"? Inledningsvis konstateras att Hatoyama "having a party politician's background, seemed to hold the view that a government should be receptive to the desires of the people." (s 141). *Folkviljan* skall således väga tungt i utformningen av utrikespolitiken. På samma sida hävdas att Hatoyamas syn på politik var baserad på två paradig: det första var "*the spirit of friendship and love*", det andra var "*nationalism*". Båda dessa paradig användes av Hatoyama, menar författaren, för att legitimera hans politik gentemot Sovjetunionen. På s 146 skrivs däremot att närmandet till Sovjetunionen övervägdes i termer av *fred och säkerhet*, som en

strategi för att minska spänningarna i Östasien. Slutligen, på s 148, tolkas Japans sovjetpolitik som ett försök att främja frisläppandet av de *japanska medborgare* som fortfarande, tio år efter krigsslutet, hölls *fångna i Sovjetunionen*.

Det finns således väldigt mycket i Hatoyamas "image" som kan göra anspråk på att förklara beslutet att normalisera förbindelserna med Sovjetunionen. Utifrån *demokratiperspektivet* betonas Hatoyamas strävan att följa folkviljan, som i detta fallet önskade en normalisering av sovjetförbindelserna. Utifrån Hatoyamas princip om "*the spirit of friendship and love*" ses normaliseringen som ett uttryck för Hatoyamas önskan om goda förbindelser med alla Japans grannländer. Författaren hävdar också att Hatoyamas *nationalism* påverkade hans beslut att förbättra sovjetförbindelserna för att markera Japans oberoende och självständiga ställning i världssamfundet. Perspektivet "*fred och säkerhet*" ser Japans agerande som en strategi att minska spänningen i Östasien och undvika att Japan skulle bli krigsskådeplats om USA och Sovjetunionen kom i krig med varandra. Avslutningsvis ses den nya japanska politiken som ett sätt att ta hänsyn till de *japanska krigsfångarnas öde i Sovjetunionen*.

Ett flertal faktorer talade således för att Japan skulle normalisera förbindelserna med Sovjetunionen. Men det leder också till att många frågor förblir obesvarade och inte heller diskuteras i avhandlingen. Vägde alla de faktorer som nämnts lika tungt vid beslutet? Kan vi, utifrån analysmodellen, uttala oss om vilken eller vilka av faktorerna som spelade en avgörande roll? Om vi inte kan veta det, kan vi då verkligen göra anspråk på att ha förklarat det japanska beslutet?

Två av de mer centrala begreppen i analysmodellen är "*attitudinal prism*" och "*elite image*". De är centrala i det avseendet att de i modellen ligger närmast det som skall förklaras, det vill säga formuleringen av Japans utrikespolitik. Har vi kunskap om prisma och "imagen" kan vi också förklara beslutet/handlingen, hävdar författaren.

Hur definieras då dessa begrepp? På ett yligt plan tycks distinktionen klar. Prismat tjänar som ett filter för inkommande information, rensar bort oväsentligheter och hjälper aktören att tolka verkligheten. "Imagen" består av kärnan av aktörens verklighetsbild, värderingar och målsättningar.

Men i praktiken upprätthålls inte denna distinktion. Begreppen tenderar att flyta ihop och används också om vartannat i texten. På s 54 sägs att prisma tjänar som ett filter för beslutsfattarnas perceptioner av "the operational environment", på s 39 är det "imagen" som fyller denna funktion. I författarens tredje fallstudie, om det japansk-amerikanska säkerhetsavtalet, ägnas sidorna 192–207 åt att kartlägga vilka som var de centrala beslutsfattarna samt hur deras "images" var konstruerade. I texten nämns företeelser som t ex "makttänkande", "nationalism", "konservatism", och "följderna av den amerikanska ockupationen". I ett enda fall sägs uttryckligen att något är en image-komponent. Det är på s 200, där premiärminister Kishi sägs vara medveten om missnöjet bland det japanska folket med det existerande amerikansk-japanska säkerhetsarrangemanget. Övriga egenskaper tillskrivs prisma eller så lämnas ingen hänvisning alls.

Ett ytterligare exempel på hur begreppen flyter ihop är att "nationalism" på s 141–142 ses som en del av beslutsfattarnas "image" medan "nationalism" på s 195 är en del av beslutsfattarnas prisma.

I och med att "prisma" och "image" är vagt definierade kan också nästan vad som helst ingå i dem. Det framgår aldrig vilka kriterier författaren utgått ifrån när han bedömt en företeelse som en "image-komponent" eller inte. Resultaten blir att äpplen blandas med päron i analysen. I "imagen" finns t ex traditionella ideologier som socialism, liberalism och konservatism. Där finns olika internationalt politiska sätt att se på världen som t ex "realism" och "idealism". Där finns filosofiska tankesystem som "the spirit of friendship and love". Inställningen till USA och Sovjetunionen blandas med "nationalism" och huruvida säkerhetsfrågor, ekonomiska frågor eller ideologiska frågor skall ses som mest viktiga. Denna osorterade mångfald av företeelser på skilda analysnivåer bottnar ytterst i den teorilöshet som kännetecknar analysmodellen. Utan grundantaganden om samband mellan faktorerna eller om de enskilda faktorernas relativa betydelse är det svårt att konstruera rimliga kategorier. Resultatet här är att inga kategorier alls utformats i förväg, författaren har i stället plockat med sig det han funnit på vägen.

Hypoteser och hypotestestning

Ett viktigt syfte med avhandlingen är att bidra till teoriutvecklingen genom att testa och generera hypoteser om internationell politik. Iwanaga testar 15 hypoteser och formulerar utifrån resultaten av fallstudierna ytterligare fem. Såväl hypotestestningen som hypotesgenereringen är dock behäftad med flera problem.

Trots att hypotestestandet har en mycket central plats i avhandlingens syfte presenteras hypoteserna inte förrän i slutet på avhandlingen (s 316), efter resultatredovisningen. De får därför aldrig någon möjlighet att vara styrande för framställningen. Den empiri som redovisas i fallstudierna är inte den som bäst bidrar till att pröva hypoteserna. Författaren tvingas i stället pröva hypoteserna moten empiri som tagits fram för helt andra ändamål, dvs att förklara Japans utrikespolitiska agerande.

Det finns också flera skäl till att ställa sig undrande till varför författaren valt ut just de hypoteser han gjort. De är *inte* genererade ur någon enhetlig teoribildning om internationell politik. De är i stället utplockade från de 48 olika hypoteser som Michael Brecher testade i sin studie om israelisk utrikespolitik. Den boken utkom 1974 och Brecher hade själv plockat sina hypoteser från högst skilda teorimängder. Men Iwanaga redovisar aldrig från vilka teorier de olika hypoteserna är hämtade. Han redovisar heller aldrig vilka hypoteser som fick stöd och vilka som förkastades när Brecher prövade dem. Ej heller redovisas vad forskningen kommit fram till sedan Brecher testade sina hypoteser för 20 år sedan. I hypotes nummer två (s 318) antas tex att elitens "image" är mer trögrörlig och stel än "imagen" hos "the attentive public" och masspubliken. Det var en tes som lanserades redan på 1950-talet och som har diskuterats, modifierats och omprövats flera gånger sedan dess. Men i Iwanagas avhandling får vi hypotesen presenterad *utan* teoretisk kontext, utan att den relateras till vad forskningen har kommit fram till på de 20 år som förflutit sedan Brecher formulerade sina hypoteser.

Samma kritik kan riktas mot flera av de övriga hypoteserna. Hypotes nummer tre (s 320) går tex ut på att aktörer tenderar att uppfatta vad de förväntar sig att uppfatta. Men detta är sedan lång tid tillbaka en allmänt vedertagen socialpsykologisk

sanning. Att formulera den som en hypotes utan att relatera den till den omfattande forskning som finns på området är knappast fruktbart.

Iwanaga redovisar heller inte vilket teoretiskt tänkande som hans egna hypoteser genererats ur. Det är synd, eftersom det teoretiska tänkandet i det här fallet ofta vore mer intressant än hypotesen i sig. I hypotes nummer 17 (s 333) hävdas tex att utrikespolitiska beslutsfattare i utvecklade stater tenderar att uppfatta krav från intressegrupper som mer relevanta än krav från konkurrerande eliter i det politiska systemet. Författaren säger sig också ha stöd för denna hypotes i materialet.

Det är en intressant hypotes, men än mer intressant vore att få ta del av ett resonemang om *varför* det skulle förhålla sig så. Om man inte som läsare skall frestas att tro att det bara var en slump, att det råkade förhålla sig så i Japan just vid det här tillfället, så krävs en ordentlig argumentation för varför det inte är en slump. Utan en sådan argumentation framstår hypoteserna som ad hoc-härledda ur empirin och bidrar knappast till teoriutvecklingen inom ämnesområdet.

Slutord

Kritiken mot Kazuki Iwanagas avhandling går att formulera i tre huvudpunkter. För det första har avhandlingens förklarande ambitioner inte uppfyllts. Den analysmodell som använts måste tillföras teori för att kunna användas i förklarande syfte och någon sådan teorianslutning görs inte. För det andra har nyckelbegreppen "prisma" och "image" varit vagt och mångtydigt definierade, vilket medfört problem när de använts i det empiriska arbetet. Den tredje kritikpunkten gäller prövandet och genererandet av hypoteser. Hypoteserna diskuteras aldrig i förhållande till de teorier de härletts ur, de relateras aldrig till ny forskning inom området och de har heller ingen styrande roll för framställningen som helhet. Det är därför tveksamt huruvida de bidrar till teoriutvecklingen inom ämnesområdet.

Kritiken skall dock inte skylta bilden av en avhandling som också har förtjänster. Författaren har haft en mycket hög ambitionsnivå, dels genom sin uttalade målsättning att bidra till teoriutvecklingen och dels genom att fokusera betydelsefulla ting som kausala samband och drivkrafterna bakom stater utrikespolitiska agerande. Am-

bitionsnivån är i högsta grad hedervärd. Avhandlingens framställning präglas också, i stor utsträckning, av klarhet och systematik. Där andra kanske oförtjänt undslipper kritik genom att glida förbi svåra problem genom otydlighet och vaghet har författaren här gått den motsatta och, skulle jag vilja tillägga, den vetenskapligt hederliga vägen.

Jag vill tillägga att den empiriska arbetsinsatsen måste ha varit betydande. Avhandlingen bidrar även till ökad kunskap om Japan och om japansk utrikespolitik, ett ämne som är väsentligt i dag och som, med all sannolikhet, kommer att bli än mer väsentligt i framtiden.

Ulf Bjereid

Referenser

- Brecher, M – Steinberg, B – Stein, J, 1969. A Framework for Research on Foreign Policy Behavior, *Journal of Conflict Resolution* 13, 75-101.
 Brecher, M, 1974. *Decisions in Israel's Foreign Policy*. London: Oxford University Press.
 Little, R – Smith, S, (eds) 1988. *Belief Systems & International Relations*. Oxford: Basil Blackwell.

TORBJÖRN LARSSON: *Det svenska stats-skicket*. Studentlitteratur 1993.

OLOF PETERSSON: *Svensk politik*. Publica, C. E. Fritzes AB, 1993.

Med kort tidsmellanrum har dessa två läroböcker om det svenska politiska systemet utkommit. De har väsentliga yttre likheter. De är ungefär lika stora – T.L:s bok omfattar 432 sidor och O.P:s 360 i dubbelspalt – De riktar sig till samma publik, i första hand till dem som börjar sina studier i statsvetenskap. I stor utsträckning är det samma företeelser – partier, organisationer, massmedier, riksdag, regering, förvaltning etc – som behandlas men därutöver är det mera skillnaderna än likheterna som är påtagliga.

T.L:s bok verkar vara en bearbetning av en föreläsningsserie. Det är en löpande, berättande och resonerande text med anekdotiska inslag av en sort, som förefaller avsedda att hålla åhörarna vakna och uppmärksamma. I en skriven text gör

sig sådana inslag sämre. Om den efter kungens avsättning 1809 tilltänkte danske tronföljaren Karl August heter det exempelvis, att han "hann dock knappt bli tronarvinge förrän han föll död ned från sin häst" (s 63). Tanken går osökt till en klassisk formulering i Odhners *Lärobok i Sveriges, Norges och Danmarks historia*: "Hon är dock den store Gustaf Adolfs dotter, suckade den gamle Axel Oxenstjerna, som kort därpå nedsteg i grafven".

Ett annat exempel, angående höjningen av åldern för trontillträde i den nya RF: "Möjligen kan höjningen av myndighetsåldern för tronpretendenten(!) ses som ett utslag av grundlagsfädernas syn på mognadsprocessen inom släkten Bernadotte" (s 27). Denna kommentar är malplacerad även från saklig synpunkt, eftersom ett väsentligt initiativ i detta fall utgick från republikanska kretsar, som hoppades på att ett längre interregnum mellan Gustaf VI Adolfs väntade död och kronprinsens trontillträde skulle underlätta införandet av republik. Efter en färgstark diskussion om kvotering till förtroendeposter följer uttalandet att – "Den yrkeskategori som är mest överrepresenterad i riksdagen är naturligtvis riksdagsmännen" (s 120). Sedan heter det emellertid: "Skämt åsido".

Ett större problem utgör författarens terminologiska okänslighet. Karl Johan kritiserar för att "inskränka den grundlagsskyddade tryckfrihetsförordningen" (läs: tryckfriheten) (s 63). "LO tillhör den fackförening (!) som tydligast uttalat ambitionen att försöka använda sig av industriförbundsprincipen" (s 317). "Misstroendeovotum" är ett besvärligt ord, också för många journalister. Här "reses" det (s 182) och två sidor senare talas om "misstroendeomröstning som går igenom". På s 146 berättas om Ola Ullstens minoritetsregering, "där bara 39 folkpartister ingick". Rubriken "Den korporatistiska kritiken" (s 308) visar sig stå för kritiken mot korporativismen.

Ett allvarigare problem utgör de många sakfe-len. Antalet förtroendevalda i kommunerna anges uppskattningsvis vara 25000 (s 92) men utgör enligt Kommunförbundet (Kommunal organisation, 1992) ca 58000. Det talas om 1809 års riksdagsordning (s 29), om att allmän rösträtt för män "infördes fullt ut 1917" (s 291) och om Stockholms-Tidningen heter det – efter en redogörelse för tidningens äldre historia – att den ägdes inte

heller från början av det socialdemokratiska partiet ”men var mycket nära lierad med det (s 340)”. Framställningen av lagprövningsrätten (s 33–34) är i både beskrivande och resonerande delar alltigenom otillfredsställande.

Sedan jag läst T.L:s bok och gjort ett mycket stort antal marginalanteckningar – av vilka bara ett mindretal lättförklarade här noterats – läste jag hans förord som verkligen är, för att använda ett understatement, opretentiöst. Han skriver där, efter att ha tackat ett stort antal personer som har läst hela eller delar av manuskriptet, att boken säkert ändå kommer att innehålla ”trots alla dessa personers ansträngningar sakliga och andra felaktigheter och andra underligheter”. Farhågorna var inte ogrundade. Såvitt jag ser finns ingen annan lösning än att författaren får en kunnig medhjälpare som detaljgranskar manuskriptet.

Jag har här uppehållit mig vid ett antal brister som är så iögonfallande att man ej kan underlåta att påtala dem. Men samtidigt har boken förtjänster. Framställningen upp bärs av en påtaglig berättartärlädje, stilen är mustig och detaljerade historier som exempelvis flera sidor om de senaste talman-svalen i riksdagen är inte bara nöjsamma att läsa utan också belysande. De många historiska återblickarna ger en konkretion åt framställningen som sannolikt ett flertal läsare uppskattar. Presentationen är också mycket resonerande, med argument för och emot på traditionellt sätt, utan att några genomgående teser drivs. Man möter ett slags politisk vardagsdebatt, som säkert många känner igen. Boken har ett läsvärde som efter en grundlig överarbetning kan göra den till ett studiealternativ.

O.P:s skrift *Svensk politik* framstår i många avseenden som en kontrast. Den är strikt disponerad, och innehållet är strukturerat enligt ett tydligt, återkommande mönster. Möjligen kan vissa läsare uppfatta systematiken som alltför påträngande. Framställningen är väl genomarbetad, stilen koncis. Här finns inget behov av någon kriorättning. Jag blev nästan glad, när mitt onda öga upptäckte ett citatfel: Det har råkat bli ”Sveriges” i stället för ”Svenska folkets” urgamla rätt att sig beskatta (s 11). Vad jag däremot skulle vilja diskutera – och det är ett väsentligt motiv för denna recension – är några synsätt som O.P. för fram och som har motsvarigheter i maktutredningen och några andra av

hans senare skrifter. Jag känner ett slags behov av att, om det nu låter sig göra, stämma i bäcken, eftersom det förefaller sannolikt att den ström av välgjorda läroböcker som O.P. presterat kommer att sätta en stark prägel på undervisningen i svensk statsvetenskap under överblickbar framtid.

Den första och största punkten gäller behandlingen av den politiska demokratin. I den väsentligen USA-inspirerade demokratidebatt som pågått efter andra världskriget, har det funnits en stor frihet att konstruera olika demokratibegrepp, oberoende av grundlagstexter om än inte av författningstradition. I 1974 års RF tog sig däremot grundlagsstiftaren orådet före, att i portalparagrafen söka definiera eller i varje fall beskriva grundelementen i den politiska demokratin, som i svensk språkdräkt kallas den svenska folkstyrelsen. Ordvalet var inte bara språkligt puristiskt utan riktade också sin udd mot den evasiva användningen av begreppet demokrati. Om man i stället för företagsdemokrati, skoldemokrati etc. skulle behöva skriva företagsfolkstyrelse, skolfolkstyrelse etc, så märker man att det inte fungerar. Eftersom vi inte är greker upplevs ej problemet, när vi använder ordet demokrati. Som man kanske bort förutse kan ett strikt språkbruk uppfattas som ett hinder i politisk förkunelse och politiker-na skyndade sig att i en ny 2:a § tala om demokrati på ett markerat lösligt sätt, d.v.s. så att begreppet kan användas på allt möjligt som man för stunden vill och tycker är bra.

Stadgandena om den politiska demokratin, folkstyrelsen, är emellertid oförändrade.

I 1 kap. 1 § 2:a stycket, anges folkstyrelsens konstitutiva element och de väsentliga tekniker som används i Sverige. Eftersom folkstyrelsen i huvudsak är representativ, kommer den till uttryck genom ”allmän och lika rösträtt”. För att man skall kunna tala om att det är folket som härvid ger sin vilja tillkänna, måste ”fri åsiktsbildning” gälla. Folkstyrelsens överordnade värde eller mål kan alltså uttryckas som folkviljans förverkligande under fri åsiktsbildning. Därefter anges de väsentliga teknikerna för folkstyrelsen, det representativa, parlamentariska statskicket och den kommunala självstyrelsen.

Nu är det givetvis så att den demokratisyn som präglar RF:s portalparagraf inte behöver binda en läroboksförfattare, om han anser övervägande

skäl tala för ett annat synsätt; åsiktsbildningen är ju fri. Vad som däremot förefaller rimligt att kräva är, att RF:s syn på den politiska demokratin redovisas som sådan och att eventuella avsteg därifrån anges. T.L. använder, utan närmare motivering, sådana uttryck som "folkviljans förverkligande" och "åsiktsrepresentativitet", ett teknikvärde i detta sammanhang.

O.P. analyserar demokratibegreppet och demokratidebatten huvudsakligen i tre olika sammanhang: Dels inledningsvis där bl.a. autonomin anges som det centrala begreppet i demokratin idévärld, dels i avsnittet om partier och väljare och dels under rubriken forskningsproblem i lokal demokrati, där vad som kallas Jörgen Westerståhls demokratimodell kritiskt granskas. Om autonomibegreppet heter det att det äger tillämpning på både enskilda individer och kollektiv. För individen gäller att han vägleds i sitt handlande av ett regelsystem och värderingar "som etablerats under medveten, kritisk reflexion". "Ett autonomt kollektiv styrs av regler som satts av medlemmarna själva" (s 37). Demokratin beskrivs som en "autonom gemenskap".

På individnivå synes autonomibegreppet lätt att tillämpa och svarar nära mot "fri åsiktsbildning".¹ Det avser individens relation till omgivningen. Det autonoma kollektivet borde i konsekvens härmed avse relationen till andra kollektiv (jfr "autonom republik"), men så är det inte tänkt utan här menas med autonom något annat, kollektivets sammansättning. Det andra elementet i folkstyrelsen, nämligen folkviljan eller majoritetsviljan, kan svårligen härledas ur autonomin: minoriteter får ju, inom vissa ramar, underkasta sig majoritetens vilja. Man kan t o m hävda att demokratin centrala funktion i samhället är att den legitimerar – utgör den enda acceptabla legitimationen för – en statlig och kommunal tvångsmakt. Jag kan inte se att autonomibegreppet är användbart i detta sammanhang.

O.P. kritiserar indirekt talet om folkvilja: Enligt en äldre uppfattning var folkviljan ett slags substans som kanaliserades av de valda representanterna, men nyare demokratidoktrin har visat på "det fiktiva och mystiska i denna syn" (s 95). Jag kan nämna att en av de första skrifter jag läste på detta område, före 20 års ålder, var Axel Hägerströms "Är gällande rätt uttryck för vilja". Den

lämnar inte mycket kvar av den psykologiska substansen i viljeteorin. I kommunalforskningsgruppen valde vi uttrycket "folkviljans förverkligande" i anslutning till traditionell demokratidebatt, som beteckning för majoritetsstyre, men utan några särskilda illusioner.

O.P. ifrågasätter också den vikt som fästs vid "åsiktsöverensstämmelse" eller "åsiktsrepresentativitet", som ett centralt kriterium i representationsprocessen: "De valda politikerna skall som grupp återspegla väljarnas attityder och uppfattningar" (s 98). Mot detta ställs ett synsätt som utgår från det politiska ledarskapets roll. Härtill är att säga, att i svensk debatt har det varit nästan tabu att tala om politiskt ledarskap; däremot finns det sedan länge en anglosachsisk tradition på detta område.

Vad den representativa demokratin erbjuder är, säger O.P., en metod för kontroll, ansvarsutkrävande och offentlig debatt: "Folket besitter den yttersta makten genom att byta ut de styrande". Denna reducerade demokratisyn är vanlig i anglosachsiska länder och har ett påtagligt samband med valsystemet, majoritetsval i enmansvalkretsar. Man skulle kunna beskriva läget så att medan uppmärksamheten i det proportionella valsyste- met fokuseras på ingångsvärdena i den demokratiska beslutsprocessen, fokuseras den i majoritetsvalsyste- met på slutprodukten i denna process.

När det gäller den demokratimodell som jag hjälpt till att utforma, har själva utgångspunkten varit den svenska debatten om folkstyrelsen, i första hand sådan den kommer till uttryck i officiellt tryck. Denna debatt har vi sedan sökt systematisera och precisera och även, i ett nästa led så långt det går översätta i operationaliserbara begrepp. Förfarandet är knappast vanligt i den internationella demokratilitteraturen, där mera aprioristiska ansatser dominerar.

Att skapa "åsiktsrepresentativitet" har tolkats som ett uttryck för det centrala och samtidigt operationaliserbara målet som den proportionella valmetoden vill tillgodose. "Den grundläggande principen är att de valda representanterna företräder olika åsiktsriktningar som avspeglar väljar- årens partisympatier" (prop. 1975/76 om kommunaldemokrati, ny kommunallag m.m. s 57). Jag kan inte se annat än att vår tolkning av den svenska

folkstyrelsens innebörd överensstämmer med lagstiftarnas.

En helt annan sak är att det härmed inte är självklart att folkstyrelsens överordnade mål, folkviljans förverkligande, bäst tillgodoses genom det centrala proportionella teknikmålet åsiktsrepresentativitet. Det är en tro som uppbärs av många av de proportionella valsystemets anhängare och som innebär, att en allmänt åsiktsrepresentativ församling också har de bästa förutsättningarna att fatta konkreta politiska beslut som folkmajoriteten gillar. I det mandat den valde fått genom valet lägger man alltså in vissa riktlinjer för det framtida handlandet. Det betyder också att man inte är beredd att nöja sig med den reducerade demokratisyn, som utgår från att medborgarnas inflytande väsentligen begränsas till att i efterhand avsätta dem man valt, när man anser att de handlat fel. Om det proportionella valsystemets anhängare bär på en illusion är, som det heter, en empirisk fråga.

Vad som kan förebrås oss som empiriskt sysslat med åsiktsrepresentativiteten är, att vi i de flesta fall nöjt oss med synkrona studier och ej närmare undersökt själva åsiktsbildningen, bakåt och framåt i tiden (ett litet sådant försök görs i den nu pågående tredje vägen av landsomfattande kommunforskning). För att mer fullständigt förstå vad åsiktsrepresentativiteten har för innebörd och betydelse behövs alltså en tidsdimension.

Det här är några kritiska randanmärkningar till O.P:s framställning av den politiska demokratin som för övrigt har många förtjänster. Bl a förefaller mig diskussionen om monolitisk och pluralistisk demokratimodell liksom om utvecklingen mot en mindre kollektivt och mer individuellt orienterad demokrati fruktbar.

Lämnande demokratidebatten skulle jag vilja uppmärksamma några återkommande inslag, som tycks mig få en viss mytisk karaktär. Det ena, och i föreliggande skrift ett föga framträdande inslag, är benägenheten att läsa in modern feministisk syn i äldre tids historia: Det talas om "kvinnornas kamp för rösträtt" och den parallellställs med kravet på att avskaffa den 40-gradiga skalan (s 14). Att beskriva genomförandet av kvinnlig rösträtt som en kamp, jämförlig med borttagandet av den 40-gradiga skalan vid valet till första kammaren, är knappast rimligt. Det var ett mycket begränsat antal personer som var aktiva i kampen för

kvinnlig rösträtt och likaledes var motståndet svagt. Under press kunde säkert åtskilliga karlar producera ett antal enfaldiga argument mot kvinnlig rösträtt. När högem till sist gav upp motståndet mot förstakammarreformen på hösten 1918, kom den kvinnliga rösträtten med på köpet.

Ansatsen till en mer speciell mytbildning knyter an till ett återkommande tema om den övergripande kompromissen mellan kapital och arbete i det industriella samhället, med huvudavtalet från 1938 som främsta exponent. Vad som försvinner i detta perspektiv, med dess lätt metafysiska färgning, är ett flertal väsentliga realiteter i den fysiska verkligheten. Kapital och arbete i form av arbetsgivare och arbetare eller SAF och LO, stod ingalunda oförmedlade mot varandra. Den politiska scenen dominerades av en tredje part, främst företrädd av liberala samlingspartiet och dess efterföljare, som medvetet sökte och lyckades skapa ett slags balans. Vad kompromissen mellan parterna beträffar utgör verkstadsavtalet 1905 och SAF:s § 23 med det ömsesidiga respekterandet av föreningsrätten, tidiga och viktiga milstolpar. Den specifika utgångspunkten för huvudavtalet var en vilja hos båda parter att undvika en statlig inblandning i förhållandena på arbetsmarknaden; dessutom inleddes en viss uppmjukning av § 23. Under förhandlingarna lades Allmänna valmansförbundets byrå för näringslivsinformation ner, vilken bedrivit en mångårig kampanj med stor genomslagskraft mot fackliga "övergrepp". När sedan på 1970-talet fackföreningsrörelsen lade om sin politik och genomdrev en arbetsmarknadslagstiftning, blev SAF:s svar en stort upplagd, långsiktig informationsverksamhet i ekonomiska frågor med syfte att påverka opinionen och därmed också politiken. I praktiken är det alltså fråga om ett flerpartsspel med många turer där den stora kompromissen mellan kapital och arbete försvinner i ett töcknigt fjärran.

Syftet med dessa båda kritiska punkter är endast att försöka motverka mytbildning. Allmänt gäller att O.P:s skrift är synnerligen informativ; aktuella förhållanden sätts in i ett historiskt perspektiv och belyses genom teoretiska frågeställningar. O.P:s pedagogiska fantasi kommer till uttryck i talrika figurer. Han tar också upp nya och delvis ovänta-

de sakområden. Svenska kyrkan får nära femton informativa sidor och i kapitlet om statschefen ingår två sidors placeringslista vid Kungl. Majt:s hov, något som de flesta inte har sett men säkert uppfattas som spännande läsning (med professorer i lägsta klassen). Självt är jag något tveksam till att ett kapitel om näringslivet är medtaget, eftersom det av naturliga skäl inte finns någon redovisning av det ekonomiska livets förutsättningar och folkstyrelseperspektivet därför lätt blir dominerande även inom ekonomin.

Till sist finns det skäl att konstatera att maktfrågeställningar, både dispositions- och innehållsmässigt, i hög grad sätter sin prägel på framställningen. Mitt intryck är att de snarast gör sig starkare påmint än i flera av maktutredningens skrifter. En förklaring torde vara att här är det fråga om korta, översiktliga karaktäristiker och framför allt av många jämförelser över tid och mellan system. Att tala i makftermer, vare sig "makt" står för rättslig kompetens eller faktiskt inflytande, låter sig lättast göra när man karaktäriserar utvecklingen för en aktör i taget eller genomför parvisa jämförelser mellan aktörer. Blir det fråga om flera aktörer och olika slag av inflytanden eller förutsättningar för inflytande, blir det hela svårare. Situationen illustreras av den pedagogiskt slagkraftiga figuren 15.4, Vem bestämde när, som sammanfattar ett antal aktörers position från omkring 1600 till år 2000. Att den offentliga makten bestämmer över så oändligt mycket mer av människornas vardagliga liv nuförtiden än för 400 år sedan kan inte åskådliggöras. Maktbegreppets mångtydighet tar i den makteoretiska diskursen, eller liturgen, numer bl a ofta formen av att man talar om maktens olika "ansikten" (hittills tre).

Läsningen av O.P:s lärobok har hos mig också aktualiserat tanken på en alternativ uppläggning av själva den stora maktutredningen: Antagligen vet vi, bl.a. genom samhällsvetenskaplig forskning, tillräckligt mycket om det svenska samhället på 1950- och 60-talen för att genomföra en rekonstruktion av olika huvudaktörers position vid denna tid i syfte att möjliggöra jämförelser med läget under ett senare skede. På de tre områden där jag känner någorlunda till förhållandena – arbetsmarknadsorganisationer, kommuner och medier – skulle mycket stora förändringar kunna registreras. Sådana systematiska jämförelser skulle

möjligen kunnat ge ytterligare pregnans åt maktutredningens resultat.

Om båda de behandlade böckerna gäller att de, när de införs i kurslitteraturen, på grund av sin storlek och ambition att täcka väsentliga delar av kursen om det svenska politiska systemet, rimligen måste tränga ut flera andra skrifter. Det är givetvis en betydande fördel, både för studerande och lärare, att ha så mycket av lärostoffet samlat i en enda bok. Möjligen kan det uppfattas som ett problem, att både urval av och perspektiv på lärostoffet i så hög grad kommer att präglas av en enda persons synsätt. Detta blir en avvägningsfråga.

Jörgen Westerståhl

Not

1. I kommunalforskningsgruppens skrift från 1970 använder jag uttrycket "självständig" åsiktsbildning (d.v.s. den svenska motsvarigheten till autonom) men övergick senare, efter nya RF:s tillkomst, till att använda det mindre preciserade uttrycket "fri" åsiktsbildning.

JONAS PONTUSSON: *The Limits of Social Democracy. Investment Politics in Sweden*. Ithaca och London: Cornell University Press 1992.

Många är de arbeten som skrivits om den svenska politiken med utgångspunkten hos socialdemokraterna och arbetarrörelsen. Även om inte så få hävdar att den svenska modellen tjänat ut finns det fortfarande ett stort intresse hos utländska statsvetare för "socialdemokraternas Sverige". Sverige som prototyp när det gäller politiskt system fascinerar fortfarande.

Jonas Pontussons bok om den svenska arbetarrörelsens reformpolitik under perioden mellan 1960 och 1990 utgör ett av de senaste exemplen. Efter en genomgång av reformpolitiken under större delen av 1900-talet, något han kallar "The Rise and Fall of the Historical Compromise", kommer han in på sitt huvudsakliga empiriska studieobjekt: Det gäller arbetarrörelsens försök att under 1960-, 1970- och 1980-talen styra investe-

ringarna i samhället. Specifikt är det tre reformer som studeras. Det är den aktiva industripolitiken, medbestämmandereformerna och åtgärderna vad avser kollektivt ägande av näringslivet, (d.v.s. framförallt löntagarfonderna).

Två *frågeställningar* kan sägas stå i centrum för Pontussons arbete. Författaren sammanfattar dem själv så här:

Why did the Swedish labor movement begin to challenge private control of investment in 1968-76? And why did labor fail to democratize allocative investment decisions? (s 10).

Den sistnämnda frågan berör således utfallet av reformerna, som enligt Pontusson blev ett misslyckande, men också varför så blev fallet.

Jag skall först kort sammanfatta författarens svar på de ovannämnda frågorna för att sedan gå in på mina synpunkter på *The Limits of Social Democracy*. Jag kan dock redan nu säga att jag tycker att boken tar upp ett mycket intressant och viktigt problem. Som Pontusson själv säger är det anmärkningsvärt, inte minst mot bakgrund av det stora intresse som riktades mot reformerna före deras tillkomst, att de i så liten grad blivit föremål för studier efter genomförandet. Här bör författaren ha en eloge. När det däremot gäller författarens svar på de uppställda frågorna är, enligt min uppfattning, framställningen inte helt övertygande. Till det sistnämnda återkommer jag.

Pontussons svar på den första frågan, rörande orsakerna till reformernas tillkomst, är framförallt att reformpolitiken var ett svar på den ekonomiska utvecklingen när det gäller världsekonomin, den svenska industristrukturen och Sveriges relation till världsekonomin (ex. s 32f och 97). En utveckling som ställde till problem för arbetarrörelsen och underminerade den tidigare politiken på investeringsområdet.

När det gäller slutsatserna vad avser det andra frågeområdet är Pontussons huvudresultat att de framgångar som den svenska arbetarrörelsen allmänt anses att ha uppnått när det gäller den sociala välfärden, inte återfinns vad avser försöken att styra på produktionens område. Arbetarrörelsens målsättningar har inte uppfyllts, vilket är Pontussons måttstock på misslyckandet. Som det största misslyckandet framstår enligt Pontusson löntagarfonderna. Här är gapet mellan förväntningar

och utfall som störst. Medbestämmandereformen är det mest lyckade av de tre, och den aktiva industripolitiken kommer däremellan (s 220ff).

Varför misslyckades då reformoffensiven? Pontusson vill förklara de skilda utfallen för de tre reformerna utifrån en modell med två dimensioner. Enligt den ena dimensionen finns förklaringen på besluts- respektive implementationsstadierna och enligt den andra finns förklaringen hos kapital respektive arbete. Författarens svar när det gäller den andra dimensionen är relativt entydigt: Kapitalet utgör den viktigaste faktorn för att förklara utfallet i de tre fallen. När det gäller om förklaringen skall sökas på besluts- eller implementationsstadiet menar Pontusson att det skiljer sig mellan fallen. För löntagarfonderna finns förklaringen på beslutsstadiet, medan motsatsen är fallet för medbestämmandet.

Misslyckandet när det gäller löntagarfonderna förklaras således av att kapitalägarna kände sina systemintressen hotade av en sådan reform och därför mobiliserade mot förslaget innan det togs i riksdagen; så var inte fallet när det gäller medbestämmandet. Resultatet blev att TCO, som Pontusson ger stor betydelse som representant för de strategiska tjänstemannagrupperna, inte tog ställning till löntagarfonderna. Kapitalägarnas större betydelse på implementeringstadiet avser deras möjlighet att "ställa sig utanför" genom att investera på annat håll vid beslut som de motsätter sig eller genom att vägra löntagarfonder inträde som ägare. Konsekvensen blev här enligt Pontusson att arbetstagsidan saknade en alternativ strategi för industripolitiken. Så kan en kort sammanfattning se ut. (I Pontusson 1992 återfinns en mer övergripande analys av den svenska arbetarrörelsens reforminitiativ sedan 1920-talet.) Nu till mina synpunkter på analysen i boken.

The Limits of Social Democracy är mycket logiskt upplagd med en såväl rimlig som utförlig bakgrund och en empirisk studie fokuserad på tre viktiga reformer. Här har jag inga invändningar. När det däremot gäller de centrala frågor som författaren försöker ge svar på menar jag dock att kritik är på sin plats. Mest kritisk är jag när det gäller frågan om varför reformerna misslyckades. Till detta återkommer jag avslutningsvis.

Den första centrala frågan är *varför de studerade reformerna genomfördes*. Här menar jag att det

finns ett par punkter som bör bli föremål för diskussion. Pontussons förklaring till att de studerade reformerna beslutades är förenklat sett att arbetarrörelsen lade om sin politik eftersom den ekonomiska utvecklingen så krävde. Denna tes är besvärlig av flera olika orsaker.

Det problematiska med en förklaring som pekar på vissa aspekter på den ekonomiska utvecklingen är, som Pontusson själv påpekar, att utvecklingen också kunde ha föranlett en helt annan politik, en politik som arbetarrörelsen prövade efter 1982. Förenklat sett är alternativet antingen en politik inriktad på att genom kontroll styra investeringarna eller en politik som syftar till att uppmuntra investeringar genom ökad frihet för kapitalägarna. Hur kan en faktor utgöra en förklaring om det kan föranleda helt olikartade utfall?

Det svåra är således att fastställa sambandet mellan den presenterade ekonomiska utvecklingen och reformförslagen. Detta gör inte Pontusson. Det är till och med så att också ett tredje beslutsalternativ framstår som inte helt omöjligt; arbetarrörelsen kunde ha förändrat reglerna för AP-fonderna och investeringsfonderna. Detta väljer man inte att göra och till det ges det ingen förklaring i *The Limits of Social Democracy*.

Det andra frågetecknet i detta sammanhang berör analysen av beslutsfattandet inom SAP. Varför fattar partiet ett visst beslut? På ett antal ställen, t.ex. rörande partiets politik under 1980-talet, ställer Pontusson upp antaganden om hur partiledningen borde ha resonerat (s 197, 200, 201 och 224). Detta görs helt utan stöd och framstår som rena spekulationer där en läsare kan prestera egna helt andra, och minst lika goda, spekulationer.

Enligt min uppfattning kvarstår frågan, till och med kanske förstärkt, efter Pontussons bok, om förklaringen till den förändrade politiken från framförallt LO:s sida i början av 1970-talet. Pontussons tes, som något elakt skulle kunna formuleras som att LO fattade dessa beslut eftersom de ville det, övertygar i vart fall inte. Varför valde arbetarrörelsen en strategi under 1970-talet och inte någon av de andra två? Vad förklarar skillnaden mellan arbetarrörelsens strategival under 1970- respektive 1980-talen? Dessa frågor får inget svar med hjälp av en förklaring som säger att den ekonomiska utvecklingen nödvändiggjorde

en förändring men inte vilken förändringen skulle bli.

När det gäller analysen av *utfallet av de tre reformerna* är mitt intryck att den förmedlade bilden i stora drag är rättvisande. Några synpunkter är dock på sin plats. Läsaren är utlämnad till ett myller av uppgifter om förslag, program, propositioner och utfall. Den starkt skilda signifikansen hos de olika typerna av material framgår inte alltid. Inte heller valet av tidsperspektiv är entydigt. Data om utvecklingen i olika avseenden presenteras i en mängd olika sammanhang, alla med olika start- och slutår. Intrycket är att de publicerade uppgifterna är baserade på vad som finns att tillgå i det offentliga materialet eller i andrahandskällor. Författarens självständiga insamling av material lyser med sin frånvaro.

Inte minst vid en analys av utvecklingen under de senaste 30 åren, med de starka konjunkturväxlingar som kännetecknat den ekonomiska utvecklingen, skulle ett enhetligt tidsperspektiv eller i vart fall motiveringar av de valda tidsperspektiven, klart varit på sin plats. En orolig läsare, som undertecknad, frågar sig hela tiden vad som orsakat en viss utveckling: den allmänna ekonomiska utvecklingen, de studerade reformerna eller någon annan faktor? Det är ju utfallet av reformerna som Pontusson har som ambition att studera.

Frågetecken kan sättas för det empiriska materialet också i ett par andra avseenden. När det gäller konsekvenserna av medbestämmandereformen finns en omfattande samhällsvetenskaplig forskning som inte beaktas av Pontusson. Pontusson begränsar sig till att referera forskning rörande förhållandena på Volvo. Vad avser löntagarfonderna är problemet det omvända. Här presenterar författaren relativt omfattande avsnitt som tar upp den 4:e AP-fonden.

Det är också på sin plats att ta upp Pontussons måttstock för reformernas framgång eller misslyckande. Med författarens egna ord:

Thus summarized, my analysis compares the results of labor's reform offensive with the goals the labor movement articulated in 1968-76. The conclusion is that the reform offensive largely failed. (s 222. Jfr s 6).

Som författaren själv tar upp rymmer en jämförelse mellan målsättningar och utfall problemet att en mindre ambitiös målsättning kan vara lät-

tare att förverkliga och att därmed reformen kan bli betraktad som en större framgång än en reform som utgår från en betydligt mer ambitiös målsättning, vilken sedan inte uppnås mer än till viss del.

För att bekräfta sina slutsatser om reformoffensivens misslyckade genomför Pontusson därför en internationell jämförelse. Frågan är dock om denna jämförelse stödjer författarens slutsats. I det fåtal fall, vissa avancerade industriländer, där en jämförelse är möjlig ligger Sverige i nivå med de mest avancerade länderna när det gäller industripolitiken, något efter Tyskland när det gäller medbestämmandet, medan löntagarfonderna betraktas som ett unikt experiment. Detta är knappast det mest övertygande beviset för ett misslyckande.

Enligt min åsikt borde analysen av utfallet av reformerna mätas med en annan måttstock. Ett kriterium förslagsvis baserat på vad arbetarrörelsen uppnådde när det gäller inflytandet över investeringsbesluten på de tre områdena. Nu är dock författaren inte så entydig som han själv säger, eller som jag har framställt det. I analysen och slutsatserna glider framställningen mellan jämförelsen mål/utfall och uttalanden om reformernas konsekvenser för investeringsbesluten. Det är dock min uppfattning att det sistnämnda perspektivet fullt ut borde ha utgjort måttstocken för analysen.

Frågeställningen om konsekvenserna av de tre olika reformerna blir därför inte helt nöjaktigt utredd. Som jag sagt ovan, är det dock min uppfattning att den grundläggande slutsatsen att reformoffensiven blev ett misslyckande ändå i stort sett är rättvisande.

Den avslutande frågan behandlar *varför reformerna misslyckades*. Pontussons tes skulle kunna formuleras som att kapitalets makt är utslagsgivande, "of primary importance", för utfallet av reformförsöken (s 28, 226f, 232f och 235). Denna tes kan jämföras med uppfattningen hos Walter Korpi (1978) och Adam Przeworski (1985). Korpis uppfattning skulle förenklat kunna formuleras som att arbetarrörelsens makt är utslagsgivande, medan Przeworski på samma sätt skulle kunna placeras in under uppfattningen att arbetarrörelsen kan agera på olika sätt och att detta får betydelse för utfallet.

Här menar jag mig ha upptäckt något av en intern motsägelse i Pontussons framställning. Trots slutsatsen om kapitalets utslagsgivande makt förefaller författaren omedvetet ta tillbaka sin viktigaste slutsats på bokens allra sista sidor. Här tycks det som om det ändå har betydelse hur arbetarrörelsen agerar. Kanske skulle det ändå haft betydelse om innehållet i reformerna sett annorlunda ut och därmed författarens resultat snarare stött uppfattningen hos Adam Przeworski.

Detta är min allvarligaste invändning mot *The Limits of Social Democracy*. Jag kan inte frigöra mig från tanken att boken borde hetat "It could have been different. Investment Politics in Sweden".

Anders Håkansson

Litteratur

- Korpi, W. (1978): *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen. Arbete, fackförening och politik i Sverige*. Stockholm: Prisma.
- Pontusson, J. (1992): Reformismens komparativa politik. *Zenit* 1992: 3-4, s 22-44.
- Przeworski, A. (1985): *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

LIAH GREENFELD: *Nationalism: Five Roads to Modernity*. CAMBRIDGE, MASS 1992: HARVARD UP.

This book is an attempt to understand the world in which we live. Its fundamental premise is that nationalism lies at the basis of this world. To grasp its significance, one has to explain nationalism.

Med denna ambitiösa problemformulering börjar den amerikanska sociologen Liah Greenfelds 500-sidiga volym om nationalismens utveckling i England, Frankrike, Ryssland, Tyskland och Amerika. Boken kan ses som ett led i den långa tradition inom både idéhistorien och den historiska sociologin som försöker förklara utvecklingen av *det moderna*. Liksom flera andra författare anser hon att en förståelse av nationalismen är grundläggande för en förståelse av *det moderna*,

men i stället för att, likt marxismen eller den liberala moderniseringsteorin (t ex Deutsch 1953, Gellner 1983) se nationalismen såsom avhängig mer "fundamentala" socio-ekonomiska processer, så hävdar Greenfeld att det är *nationalismen och idéen om nationen som konstituerar den europeiska moderniteten* (s 18). Den akademiska förvåning som åtföljer nya utbrott av nationalism i Europa, nu senast sedan 1989, är därför helt malplacerad. Genom idéen om den suveräna, enhetliga och unika nationen såsom konstituerande den legitima grunden för politisk organisering, uppstår just vad vi brukar kalla det "moderna samhället" och i detta samhälle, inom denna nationalistiska diskurs, utvecklas nya idéer för social och politisk organisering, från demokrati och liberalism till kommunism och nazism.

Erfarenheten av nationella idéer skiljer sig dock högst betydligt från land till land. Dess enda universella och centrala princip är fokuseringen kring ett *suveränt, unikt och homogent folk*:

National identity in its distinctive modern sense is, therefore, an identity which derives from membership in a 'people', the fundamental characteristic of which is that it is defined as a 'nation'. Every member of the 'people' thus interpreted partakes in its superior, elite quality, and it is in consequence that a stratified national population is perceived as essentially homogenous, and the lines of status and class as superficial. This principle lies at the basis of all nationalisms and justifies viewing them as expressions of the same general phenomenon. Apart from it, different nationalisms share little (s 7).

Denna slutliga form antar dock inte principen förrän under romantiken. Begreppet "nation" kommer från latinets 'natio' som betyder att vara född. Till en början kom det att åsyfta "utlänningar", icke-medborgare i Rom. Denna betydelse dominerade också när de medeltida universiteten skapade "nationer", sociala nätverk för studenter med liknande geografisk bakgrund. Från och med konciliet i Lyon 1274, kom nation, i stället för rang, att användas som klassificering av deltagarna vid de stora kyrkomötena. Här antar begreppet karaktären av att åsyfta en kulturell och social elit. Det är denna elitkaraktär som via adeln inympas på hela folket i den första nationen i världen, Eng-

land under 1500- och 1600-talen. Här uppfattas nationen som en kommunitet av de i grunden jämlika individerna, vilka utgjorde "the bearer of sovereignty" (s 4-7).

Denna idé om den suveräna nationen som en samling jämlika individer kan i teorin användas på hela jordens befolkning. Men genom begreppets export till övriga Europa kom det att bli nödvändigt för de inhemska intellektuella att förhålla sig till den engelska nationen, genom att betona hur man geografiskt, politiskt eller etniskt skiljer sig från England. Resultatet blev romantikens idé om nationen som ett *unikt* folk, en kollektiv kulturell individ. Detta kom att bli den slutgiltiga betydelsen av begreppet; den universalistiska aspekten förkastades, och den partikulära bejakades (s 8-9).

Kvar av den gamla engelska nationsidéen finns dock en individualistisk och medborgerlig typ av nationalism, som betonar nationen som en samling suveräna och teoretiskt sett jämlika individer, medan den romantiska uppfattningen är kollektivistisk och etnisk, och grundar sig i nationens kollektiva-kulturella unicitet. Här har vi också ett exempel på den begränsade likheten mellan olika nationalismer. Den första typen utgör i själva verket också grunden för demokratin: "Democracy was born with the sense of nationality. The two are inherently linked, and neither can be fully understood apart from this connection" (s 10). Men givet denna förbindelse finns det anledning att fråga sig om demokrati kan exporteras till nationer med en kollektivistisk-etnisk identitet:

But as nationalism spread in different conditions and the emphasis in the idea of the nation moved from the sovereign character to the uniqueness of the people, the original equivalence between it and democratic principles was lost. One implication of this, which should be emphasized, is that democracy may not be exportable. It may be an inherent predisposition in certain nations (inherent in their very definition as nations – that is, the original national concept), yet entirely alien to others, and the ability to adopt and develop it in the latter may require a change of identity (ibid).

I stället ger den nationella idéen i dessa nationer upphov till auktoritära ideologier för "collectivis-

tic ideologies are inherently authoritarian" (s 11). Därmed får vi följande fyrfältstabell:

	Civic	Ethnic
Individualistic-libertarian	Type I	Void
Collectivistic-authoritarian	Type II	Type III

Återstoden av boken kan ses som ett försök att placera in de undersökta nationerna i denna tabell, och i samband med denna inplacering förstå varför dessa de fem mest inflytelserika nationerna i världen har utvecklats så olika.

Greenfeld har penetrerat ett formidabelt mammutmaterial på fyra olika språk och av den mest skiljaktiga karaktär. En osystematisk idéanalys av intellektuellt material, såsom böcker, dikter, artiklar, brev och vetenskap intar dock huvudrollen. Hon studerar också hur ofta ordet "nation" förekommer i engelska bibelöversättningar under 1500-talet, i jämförelse med de latinska och hebreiska förlagorna (s 52-53), och företar en originell kvantitativ beräkning av den ökade förekomsten av orden "nation", "peuple", "patrie" och "état" i franska romaner från slutet av 1600-talet och 100 år framåt (s 160). Det övergripande tillvägagångssättet är en sorts idealistisk metodologisk individualism (även om inslag finns av analys av klasstrukturer) där varje nation också uttrycker en nationell idé, som kan föras tillbaka på ett av fälten i matrisen.

Den engelska nationens födelse så tidigt som under 1500-talet förklaras av en parallellutveckling i idévärlden, och den protestantiska världen, nämligen reformationen och utvecklingen av en protestantisk adel. Denna adel kom i ökande utsträckning att få höga positioner, på grundval av meriter, i stället för genom födelse in i sin utvald kast. Statens betalningar skedde i form av exproprierad egendom från kyrkan. Genom reformationen kom bibeln på det nationella språket att bli var mans egendom och en källa till nationell stolthet och individuell värdighet. Just "värdighet" är ett nyckelbegrepp för Greenfelds förklaring av nationalismen i England. Feodalismens tillbakagång, möjligheterna för "the common man" inom staten, protestantismens inflytande och den natio-

nella bibeln medförde en känsla av myndighet och individuell värdighet och frihet för engelsmännen (åtminstone adeln och den högre medelklassen till en början), som inte fick kränkas.

När så "Bloody Mary" trampade på denna värdighet, genom sina kättarbål, mobiliserade detta en stor del av folket, som såg dessa nya känslor av frihet, värdighet och stolthet hotade. Dessa känslor stärktes också av Englands utveckling till stormakt efter armadans förstörelse, speciellt inom utvecklingen av den sekulära vetenskapen, där England tog ledningen under 1600-talet. Vetenskapen gav den engelska nationalismen sin rationalistiska, liberala och senare demokratiska prägel.

Denna rationalistiska prägel har också från början satt sin prägel på den franska nationalismen. I Frankrike, liksom i England, uppfanns nationalismen av adeln, men till skillnad från England skedde detta genom deras uteslutning från statstjänst, samtidigt som staten i Frankrike byggde upp en helt ny form av absolut makt. Stora delar av adeln reducerades i stället till en totalt beroende hovadel:

There were basically two ways for the nobility to reclaim the status which it was losing: to dissociate itself unequivocally from the 'people', or to define the 'people' in such a way that being of it would become an honor rather than a disgrace (s 154).

På detta vis blev delar av den franska adeln upplysningsmän. De första franska nationella idéerna, exempelvis i Montesquieus skrifter, var starkt inspirerade av de engelska, individualistiska förlagorna. Men genom Rousseau föds ett embryo till den kollektivistiska nationsidén. Rousseau menade att suveräniteten var odelbar och placerad i kommuniteten, i stället för individerna, och att all vilja som inte var kommunitetens allmänvilja var politiskt irrelevant:

In England, it was the liberty of the individuals who composed it that dignified the collective body (and justified calling it a 'nation'). But in France it was the dignity of the whole that restored dignity to those who claimed membership in it. In England, it was the liberty of the individuals who composed it that made the nation free. In France it was the liberty of the nation that constituted the freedom of the individuals (s 167-168).

Den främsta inspirationskällan för denna kollektivistiska nationalism kom att bli den gemensamma avund och det hat man kände mot engelsmännen, *ressentiment* i Greenfelds terminologi, en slags upplevd inkonsistens mellan ens egen situation och en idealiserad modell, som leder till frustrerat hat, i Frankrikes fall mest tydligt i hjälpen till Amerikas självständighetskamp mot engelsmännen. Nationalismens karaktär av *ressentiment* utvecklades i sin fulla karaktär av etniskt hat (i Frankrike förblev nationalismen "civic", d v s typ II i matrisen) i Ryssland och Tyskland, i Ryssland som i Frankrike genom adelns status-inkonsistens, i Tyskland genom det notoriska "Bildungsbürgertum", den politiskt och samhällseligt alienerade kunskapsintelligentsian.

I Ryssland gjorde Peter den Store väst till "the canon of modernity" för det ryska samhället, men han förslavade samtidigt adeln som fick raka motsatsen till sin fria position i England. Under Katarinas den Stora regering befriades dock en stor del av tjänstadeln. Denna befriade tjänstadel utgjorde den första kärntruppen i den ryska intelligentsian, skapad genom öppnandet av universitet i Petersburg och Moskva. Intelligentsians huvudsysselsättning blev kulturen, då andra verksamheter var stängda för den. Samtidigt var dess sociala osäkerhet stor. Hävdandet av den ryska kulturens överlägsenhet gentemot den västerländska blev en utväg när Rysslands socio-ekonomiska underlägsenhet och de intellektuellas personliga situation blev för svår att bära, och detta hat mot väst, symboliserat av England vid den ryska nationalismens födelse, på grund av västs framgångar blev ett stående inslag i den ryska kulturaristokratis förkunnelse från Peter den Store, då det utgjorde ett slags fadersuppror, och fram till våra dagar. *Ressentiment* mot väst och etnisk kollektivism blir själva essensen av rysk nationalism. Uppfattningen utvecklades om nationen som en kollektiv individ, karakteriserad av en rysk "Volksgeist" överlägsen det västliga:

The ingredients of the Russian national consciousness, and the definition of the Russian nation, were already present by 1800. Between that date and 1917 the components of this living, self-proliferating whole were in many ways articulated, refined, reconcep-

tualized, and acted out - but never essentially modified (260).

Denna oåterkalleliga process är lika framträdande i fallet Tyskland, där nationalismen i form av *ressentiment* mot väst också blev mest hatisk och våldsam. Grunden för denna nationalism, stod dock den här gången inte att finna bland adeln (som satt säkert i sina sociala och politiska makt-positioner), utan bland alienerade intellektuella ur "Bildungsbürgertum", den universitetsutbildade medelklassen som exkluderades från politiken i de konservativa tyska furstendömena och Preussen. Denna alienation födde ett hat mot såväl det obildade etablissemang som stängt ute dem, som den obildade massa som lydde order. Dyrkan av det ensamma geniet högt över massan, dyrkan av de irrationella krafterna i människan och naturen, och dyrkan av offret för dess egen skull (en tanke direkt övertagen från den tyska pietismen) kom att styra poeter som Goethe och Novalis, kompositörer som Beethoven och Wagner, men framför allt filosofer som Herder, Fichte, bröderna Schlegel, Schelling och Schleiermacher.

Herder utvecklade den kulturella idé om nationen, som ett uttryck för en unik kollektiv "Volksgeist", som även kom att dominera ryskt tänkande. När Napoleon kom till Tyskland var den filosofiska mineringen av den tyska jorden redan klar för mullrande nationalistiska krevader. Från Fichtes auktoritära filosofi om den kollektiva nationalistiska viljan och dess överlägsenhet över andra beslutsmetoder, utvecklades den tyska överhetsfilosofin i en rak linje, där Greenfeld parentetiskt sagt låter även Marx ingå, fram till nazismen. Den upplevda underlägsenheten mot väst ledde fram till uppfattningen av väst som "the anti-model, the incarnation of evil" (s 374), men i tyskarnas fall blev det otroligt nog judarna som fick personifiera det fördärvliga väst:

How, through which mental gymnastics, Germany was led to this remarkable conclusion will forever remain obscure to the Western mind incapable of higher understanding. The Romantic psycho-logic, which ruled that a thing exists if it should exist (that is, if the 'German mind', the representative of the Ego, the Individuality, and the Absolute, wills that it exists), undoubtedly helped (s 378).

Som förmärks, går framställningen här in i ett mycket personligt stadium, troligen byggt på egna erfarenheter (Greenfeld är judinna), och man bör ej bli alltför förundrad när man läser detta:

Germany was ready for the Holocaust from the moment German national identity existed. It is imperative to realize this. The simple Germans who obeyed orders obeyed them not simply because these were orders, but because these orders were within the range of orders they expected to be given (that is, accorded with their *Wesenwille*) and they were not outraged by them (s 384).

Det amerikanska fallet är enligt Greenfeld unikt i samlingen, då det visar på "the essential independence of nationality from geo-political and ethnic factors and underscores its conceptual, or ideological, nature" (s 23). I själva verket tog *puritanerna med sig* en typ av engelsk nationalism dit, men i en mer idealistisk form. Med den transplanterade nationella identiteten följde också de engelska idéerna om rationalism, frihet och jämlikhet. I den amerikanska nationen är varje individ från början suverän och fri att välja sin egen kultur och religion, och ändå förbli amerikan. Den är i själva verket ett exempel på den ursprungliga idén om nationen, där den nationella suveräniteten går tillbaka på de fria individernas suveränitet:

...it has remained faithful to the original idea of the nation, and come closest to the realization of the principles of individualistic, civic nationalism. It stands as an example of its original promise – democracy – a proof of its resilience and viability despite the contradictions inherent in it (s 484).

Det är dock först genom inbördeskriget som Amerika framstår som en slutgiltigt enad nation. Dessförinnan fanns slaveriet i södern, som framstod som så himmelskriande motsatt det amerikanska nationsidealet. Greenfeld är dock noga med att betona att slaveriet objektivt sett inte var så farligt; slavarna hade det bättre ställt än nordstaternas arbetare och dessutom hade James Fenimore Cooper "undoubtedly right" när han skrev att slavarna hade det bättre "in servitude in this country, than when living in a state of barbarism at home" (cit på s 453). Felet med slaveriet var således inte dess objektiva grymhet, utan att det existerade i Amerika.

Ett större problem var sydstaternas utbrytning som ju egentligen bara var ett fullföljande av alla individers suveränitet i det amerikanska nationsidealet. Här som på så många andra punkter i sin historia blir amerikanerna tvungna att kompromissa med sina ideal för att behålla unionen, och paradoxalt nog gick nationen stärkt ur denna strid. Greenfeld väljer att se denna strid i ett heroiskt ljus:

The attempt of the South to form a new nation, which would be one very different from the American nation, was thwarted. At the price of thousands of lives, the Union (the association of thousands of individuals) was preserved. In 1865, the soul of the American nation, which had been before but a resident tenant in its vast territorial body, became its owner: the national identity finally achieved a geo-political embodiment. A nation of self-made men, America was a self-made nation (s 480).

En stor del av denna genomgång talar enligt min mening för sig själv. Liah Greenfeld är en idealistisk historieskrivare. Utan tvekan beaktas strukturella faktorer i boken, men strukturerna ses, så fort de initiala nationella idéerna har formats, enbart såsom bärare av en oföränderlig nationell idé. Greenfeld är nämligen också "metodologisk individualist på nationell nivå". Detta innebär att de fem nationer som undersökts förkroppsligar fem olika idéer (även om den engelska och den amerikanska liknar varandra såsom typ I i matrisen på samma sätt som den ryska och den tyska såsom typ III). Ett citat om de ryska intellektuella under 1800-talet är belysande:

The cognitive construct born out of the anguish and humiliation of the eighteenth-century elite became the identity of its nineteenth-century descendants; it defined them; *they could no more escape it than jump out of their skin; and when it was not reflected in their writings, it was reflected in their lives* (s 260–261, min kursivering).

Trots en emfatisk argumentation för aktörens autonomi i inledningen, framstår aktörer, i än högre grad än sociala strukturer, såsom bärare av idéer. Ställ mot detta citat Greenfelds negativa karkteristik av idealism i inledningen, i själva verket en perfekt karakteristik av Greenfelds sätt att skriva:

According to it, ideas beget ideas, and this symbolic generation accounts for the phenomenon of social change. Like reified structures, ideas act through and move individuals, seen as vehicles or representatives of clusters of ideas (s 19).

Möjligheten av *flera olika* nationella idéer eller typer av nationalism inom samma stat beaktas heller aldrig av Greenfeld. Herders och Fichtes nationalism är med nödvändighet samma sak som "tysk", Rousseaus nationalism samma sak som "fransk", och konstitutionens nationalism samma sak som "amerikansk". Utrymmet för aktörsautonomi och motsättningar mellan idéer inom stater förefaller lindrigt sagt begränsade, därav hennes "metodologiska individualism på nationell nivå".

Långt mer allvarliga än slika inkonsekvenser är dock det sätt på vilket Greenfelds idealism tillåts verka, genom att beskriva Amerika och England som rakt igenom de godaste nationer, Tyskland och Ryssland som "the bad guys", och Frankrike som mittemellan. Detta tar sig ibland komiska konsekvenser, som när hon utifrån de Tocquevilles reseskildringar från Amerika hävdar att varje liten nybyggare läste Shakespeare i sin stuga (s 463), eller att England och Amerika är nationer med en naturlig tendens till självkritik (s 461). Mer otäckt blir det i skildringen av Tyskland och Ryssland, med dess härresesande tendens att dra allting över en kant och se det som samma tendens mot evig nationell ondska för, som det står i sammanfattningen "the fundamental nature of the national society remain unchanged, and patterns of behavior characteristic of it in the past should be expected" och somliga nationer "are created as compacts of sovereign individuals and emphasize the freedom and equality of men; some are created as 'beautiful great individuals' who may feed on man, and preach racial superiority and submission to the state" (490). Förundrad läser man insidestexten igen och konstaterar att Greenfeld är Associate Professor vid Harvard; varefter man vänder till baksidan och än mer förundrad och skrämmd läser hyllningar från bland andra Charles Tilly och Michael Walzer.

Vad Greenfeld enligt min mening gör är att hon bidrar till den nationalistiska diskursen, snarast än att försöka *förklara eller beskriva* den. Hennes

förklaring av det moderna sker utifrån fem nationalkarakteristiker à la Gustav Sundbärg som talar om för England och Amerika att man alltid rättfärdigt bekämpade Tyskland och Ryssland, och att det överhuvudtaget inte finns någon anledning till självvransakan utifrån de senaste 200 årens engelska och amerikanska historia, tvärtom, framför allt Amerika är och förblir idealnationen. Med vetenskaplig auktoritet talar hon om att demokrati kan vara en "inherent predisposition in certain nations", ett argument som i själva verket är format ur ett tänkande i nationella stereotyper och som, om det får inflytande vilket det nog tyvärr får, cementerar sådana stereotyper "vetenskapligt".

Detta innebär inte att Greenfelds uppdelning i "civic" och "ethnic" nationalism eller hennes tes att idén om nationen och idén om demokratin kan vara parallellutvecklingar inte är värdefulla. Men är denna diskussion Greenfelds egen? Här lämnar hon oss i okunskap, men genom viss orientering i litteraturen om nationalism framkommer det att framför allt dualismen "god" och "ond" nationalism är den fundamentala i litteraturen, och för övrigt känd utanför det avgränsade facket.

Den berömde tyske historikern Friedrich Meinecke använde dualismen första gången 1907 (s 3–4), då utan värdeladdning, och benämnde dem "Staatsnation" och "Kulturnation", och såg dem som två sidor av den nationella idén. Hans Kohn, mannen bakom den mest omfattande idéhistorien om nationalism, "The Idea of Nationalism" (1944), som otroligt nog aldrig berörs av Greenfeld trots att den behandlar exakt samma tema (men enligt min mening är en betydligt bättre startpunkt för studier om nationalism), utvecklade begreppen och gjorde dem starkt värdeladdade genom att tala om "västlig" demokratisk och liberal nationalism och "östlig", kollektivistisk kulturnationalism. Begreppen återkommer med samma värdeladdning hos en mängd moderna forskare, i något olika former (tex Kedourie 1960, som dock förnekar att England och Amerika skulle vara nationalistiska överhuvudtaget, och Smith 1986, som är den förste att tala om "civic" och "ethnic" nation, i stället för statsnation och kulturnation, vilket Greenfeld inte har den goda smaken att nämna). Samtliga dessa verk är av en helt annan kvalitet än Greenfelds, men de reproduce-

rar lika fullt denna ansträngda och ahistoriska dualism mellan västlig-god och östlig-ond nationalism.

En av de största myterna i denna vetenskapliga stereotypvärld är att den västliga modellen skulle bygga på någon slags individuella "val" att tillhöra nationen, till skillnad från den östliga "tvångsmodellen". Den franske historikern Ernest Renan skrev i en känd essä (1882) att nationen kunde ses som en "daglig folkomröstning", en voluntaristisk politisk organisation. Detta var dock inte en universell nationsdefinition, utan en definition av den franska nationen, med målet att visa att Frankrike är en modern nation byggd på voluntarism, demokrati och utvecklad politisk medvetenhet, medan den tyska nationen däremot är etniskt centerad, konservativ och politiskt underutvecklad (se Calhoun 1993: 222–223). Denna "civic/ethnic"-dualism blir därmed väl så mycket en del av en nationell sägen, som berättar för oss en officiell historia om demokrati och frihet i Frankrike, som en vetenskaplig distinktion. I det andra "lägret" har begreppen använts med omvänd värdeladdning; den överlägsna tyska "Kultur" framhålls i motsats till den degenererade engelska "Civilization" i den tyska propagandan både under första och andra världskriget. Denna distinktion har också varit legio i argument för rysk isolatism.

Även om reproduktioner av nationella stereotyper inom vetenskapen, kan vara väldigt svåra att bli av med, är det nödvändigt att identifiera dem och diskutera dem, om de har någon vetenskaplig

användbarhet som analysinstrument, eller om de bara leder till skräckexempel som Greenfelds bok. Denna självinsikt kan måhända leda till ett ökat medvetande om att nationalism nog bara inte är en "östlig" sjukdom, utan att det finns likheter inom den nationalistiska diskursen över hela världen. Än mer önskvärt kan det vara att klargöra vetenskapens aktiva roll i att både förklara och producera nationalism.

Patrik Hall

Referenser

- Calhoun, Craig (1993): "Nationalism and Ethnicity" i *Annual Review of Sociology* vol 19.
- Deutsch, Karl W (1953): *Nationalism and Social Communication*. New York: MIT Press and John Wiley & Sons Inc.
- Gellner, Ernest (1983): *Nations and Nationalism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Kedourie, Elie (1960): *Nationalism*. London: Hutchinson.
- Kohn, Hans (1944): *The Idea of Nationalism*. New York: The Macmillan Company.
- Meinecke, Friedrich (1907): *Weltbürgertum und Nationalstaat*. München und Berlin: Oldenbourg Verlag.
- Renan, Ernest (1882): *Hvad är en nation?* Helsingfors: G W Edlunds Förlag.
- Smith, Anthony D (1986): *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Dan Brändström är direktör för Riksbankens Jubileumsfond

Jørgen Elklit är lektor i statsvetenskap i Århus

Dag Anckar är professor i statskunskap vid Åbo Akademi

Henry Valen är professor emeritus i statsvetenskap i Oslo

Docent Olof Petersson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala

Henrik P Bang och Uffe Jakobsen är verksamma vid Institutet för statskunskap i Köpenhamn

Docent Mats Dahlkvist är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg

Urban Strandberg är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg

Klaus von Beyme är professor i statsvetenskap i Heidelberg

Jörgen Westerståhl är professor emeritus i statsvetenskap i Göteborg

Øyvind Østerud är professor i statsvetenskap i Oslo

Docent Ulf Bjereld är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg

Fil dr Anders Håkansson är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm

Patrik Hall är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund